

Вацьо М.В.

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Народна поетична та музична творчість являє собою одну з важливіших сторін багатовікового розвитку культури, творча спадщина багатьох поколінь невідомих народних співців, розповідачів, майстрів-інструменталістів.

Для ідейного змісту справжніх народних творінь характерне правдиве та глибоке відображення життя народу, його історії, а також ідеалів, дум, сподівань. Правдиво відображаючи життя, народна творчість здатна впливати на свідомість людей, на їх трудову та творчу діяльність як фантазуюча, ідейно-виховна та моральна сила. Народні творіння розкривають перед нами нескінчений світ простоти, щирості, мудрості, щедрого народного таланту. Особливо на музично-естетичний розвиток дитини народна творчість впливає не менш ефективно.

Розвиток духовності неможливий без відчуття себе частиною свого народу, його культури. В цьому розумінні фольклор - завжди школа, школа спілкування, краси поведінки, побуту, одягу, праці. З іншого боку, наша школа відчуває дефіцит таких предметів, результатом освоєння яких стали б не стільки знання, вміння, навички, скільки здатність і бажання виразити себе в творчій діяльності по-особливому, не повторюючи при цьому ні вчителя, ні свого товариша. У саме фольклор - це найдоступніша всім, без винятку, учням форма вираження себе, свого світовідчуття.

Щоб школа справді стала національною, вона мусить спиратися на народні традиції, в тому числі й музичні. Повернення національної музики в школу є важливим процесом. Виховна цінність народних музичних традицій полягає саме в тому, щоб виховання і розвиток дитини проходив в контексті

життя народу, сім'ї, невимушено, просто, природно, так, щоб дитина не здогадувалась і не відчувала, що її хтось виховує.

Фольклор - це сукупність звичаїв, обрядів, пісень та інших явищ народного побуту або, іншими словами, - народна творчість. Головними ознаками фольклору, що відрізняють його від інших видів мистецтва, є колективність, усний спосіб творення і поширення фольклорних творів. Музичний фольклор включає в себе вокальну, інструментальну і музично-танцювальну творчість народу.

Свої витоки музичний фольклор бере ще з часів первісно-общинного ладу, коли з різних форм і типів первісного синкретизму почали формуватись і розвиватись самостійні жанри музичного мистецтва - пісенні, інструментальні, танцювальні - з їх послідуючою (наступною**?) інтеграцією у синтетичні види творчості.

Педагогічна практика давно цікавилась питаннями впливу народної творчості на виховання дітей.

Передові вчителі, зокрема вчителі співів загальноосвітньої школи, не могли не звертатися до джерел народного генія і не черпати з нього життєдайну силу прекрасних його творінь. Так, відомий композитор і педагог К.Г. Стеценко багато сил та енергії віддав добору та обробці українських народних пісень для використання їх в шкільній практиці. Діяльність засновника педагогіки загальноосвітнього профілю В.М.Шацької наскрізь пронизана увагою до народної пісні.

Взагалі немає жодного вчителя-практика або вченого-педагога, який заперечував би значення та роль народної творчості в музичному та загальноестетичному вихованні та не намагався б усіма силами донести її скарби до дитячого серця. В.О.Сухомлинський стверджував, що "мелодія і слово рідної пісні - це могутня виховна сила, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і надії" [4]. Практика, однак, показує, що діти, здебільшого підлітки, залишаються байдужими до народної пісні. Дослідження останніх

років з питань музично-естетичного виховання говорять про те, що в сільській школі справа виглядає краще. Ніж у міській. Однак не слід розглядати народну творчість як єдиний засіб музичного виховання школярів. Проте його потрібно вважати основою, своєрідним вікном у світ сприйняття музики. Д.Б. Кабалевський говорив у свій час, що тільки поєднана дія музики різних стилів та епох здатна виховати повноцінного слухача та цінителя музики. А це, по суті, і є основною метою музично-естетичного виховання в школі.

Б.В. Асаф'єв писав, що, подаючи дітям народні пісні, слід керуватися "... не тільки і не стільки сентиментальними посиленнями на народність та красу наспівів, однією естетичною думкою про художність, а міркуванням педагогічної необхідності впливу на слух та уяву саме цієї сфери музичної творчості, в якій є реально відчутні імпульси до розвитку у людей, що її сприймають, художньо-музичної свідомості" [1].

Щоб вияснити причини байдужості дітей до народної творчості варто дослідити цей процес в усіх його виявах.

Вивчення стану питання, а також літератури в даному аспекті привело до висновку, що причини ці слід шукати в таких факторах:

- пошук музичного матеріалу та методика роботи з ним;
- середовище та оточення учнів;
- вікові та індивідуальні особливості молодших підлітків;
- навчально-виховний процес.

Розглянемо всі аспекти, враховуючи, однак, що вони виступають як єдиний потік та розподіл цілком умовний для щільного вивчення кожної із них.

Ефір зараз наповнений сучасними мелодіями та ритмами. Дуже поширена форма "сучасної обробки" народних пісень.

Зв'язок з народним мистецтвом завжди був критерієм справжньої художності, однак зміна ритму, темпу, гармонії. І, відповідно, характеру

музики народної пісні, призводить до порушення цілісності образу пісні, яка полягає в єдності наспіву та тексту.

Важливу роль у формуванні поглядів учнів, їх смаків відіграє сім'я, з її певними традиціями. Однак, і тут педагог не може повністю заручитися підтримкою з питання, що його в даному разі цікавить. Батьки сучасних підлітків, у минулому школярів, яких вчили в школі любити та цінувати народне мистецтво, на практиці показали, що шкільні заняття й навички не перетворилися для них в переконання.

Ось результати експерименту, проведеного з учнями початкових класів середньої школи м. Вінниці та середньої школи Іллінецького району Вінницької області. Учням було запропоновано самим стати "дослідниками" і записати назви народних пісень, які знають їх батьки. Причому, членам своєї родини учня пропонували такі умови: якщо вони можуть проспівати мелодію народної пісні, то вони її знають, якщо ж ні, то одна лише назва до уваги не береться. Виявилось, що в двох класах міської школи тільки 10 учнів записали більше, ніж чотири назви, а в сільській школі - 15 - більш, ніж чотири назви. Сергій М. (м.Вінниця), наприклад, каже, що його мама не знає жодної народної пісні, тому що вона "сучасна" жінка. Поняття народного та сучасного, таким чином, виступають в свідомості учнів як такі, що дещо виключають одне одного. Виникає це тому, що самі вчителі дещо надто розрізняють народну творчість та сучасну музику. У практиці ж викладання народна творчість часто виступає як обмежений часом курс, хоча нова програма з музики розрахована на те, щоб народні пісні виконувались на кожному уроці з музики, щоб про народну пісню не забували ні учитель, ні діти.

Існує багато цікавого музичного матеріалу для показу народної основи творчості різних композиторів. Це і обробки народних пісень, і їх "цитування", і створення композиторами своєї власної музики, близької до істинно народної за своїми музичними образами та інтонаційно-мелодичним

складом. Прикладом можуть бути обробки народних пісень М.Лисенка, М.Леонтовича, Ф.Колесси, Л.Ревуцького, Б.Лятошинського; симфонічна творчість С.Людкевича, Л.Ревуцького; романсова та хорова творчість Я.Степового, К.Стеценка, М.Лисенка і т.д.

Музично-поетичні особливості народної пісні діти вивчають на уроці з четвертого по восьмий клас.

Учителеві слід так побудувати роботу з народно-пісенним матеріалом, щоб він не "прослизнув" поза свідомістю та почуттями дітей, а надовго залишив слід у їх пам'яті. Тоді народна пісня справді послужить основою виховання любові та інтересу до музики, живого емоційного відгуку на неї, розвиненого емоційного смаку школярів, сприятиме їх гармонійному розвитку.

Треба наголосити, що під час вивчення народної пісні з дітьми особливо можуть стати у пригоді вчителеві знання з психології, зокрема про єдність емоційного та раціонального моментів у сприйнятті учнями цього матеріалу. Справді, коли ми на уроці починаємо дуже багато розповідати про пісню, вона втрачає свою емоційну дію на дітей, особливо коли це учні 4-6 класів, у яких обсяг довільної уваги невеликий у порівнянні з учнями 6-8 класів. Багатослів'я, в цьому випадку, може "засушити" урок, і він не матиме належного ефекту. Навпаки, якщо про народну пісню нічого не розповідати, а тільки прослухати її з учнями, може скластися невірне враження. Особливо це стосується таких пісень, де "підтекст" може бути незрозумілим учням 4-6 класів без кваліфікованого, дохідливого та емоційного пояснення вчителя, цей історичні пісні, де глибокий зміст нерідко розкривається на перший погляд незначними словами й "легкою" мелодією. Це і жартівливі пісні, зміст яких краще сприймається після розповіді про деякі прийоми народного гумору та інше.

Всі методи використання музичного фольклору (розповідь, бесіда, лекція, концерт) ефективні і дають певні результати. Але ще краще та

міцніше буде засвоюватися матеріал, якщо використовувати таку форму позакласної роботи з учнями, як фольклорно-етнографічна практика. Велике значення цьому питанню надавав М.Д.Леонтович, який не тільки сам записував народні пісні, але й заохочував до цієї роботи учнів.

Враховуючи практичну суть такої діяльності, учителю необхідно цілеспрямовано та обдуманно планувати весь комплекс практичних заходів по фольклорно-етнографічній практиці. В першу чергу - це визначення мети експедиційної практики, вибір етнографічного об'єкту. Мета повинна мати два аспекти: фольклорний та краєзнавчо-етнографічний.

Обидва ці аспекти, діючи взаємопов'язано, створюють атмосферу зміни настрою, переключають дітей від однієї форми роботи до іншої, роблять різноманітною діяльність учнів.

Цікавим та важливим є також співбесіда з народними виконавцями, і, звичайно, фіксування на магнітофонну стрічку народного співу, вміння спостерігати за поведінкою виконавців, ловити момент творчого натхнення.

Під час запису в громадських місцях важливо слідкувати за реакцією присутніх (серед реплік на адресу виконавців тут часто можна почути цікаві народні вирази, жарти, оцінки співу). Велику роль відіграє атмосфера дружнього взаєморозуміння, відкритості у відношеннях між виконавцем та особою, що здійснює запис. Саме такі контакти допомагають глибше зрозуміти психологію народного співця, визначити той підтекст пісні, непомітний при поверховому знайомстві. Ось такою, в основному, повинна бути атмосфера запису народної пісні. І той, хто записував фольклорний зразок на магнітофонну стрічку, а значить чув його в живому звучанні, значно міцніше запам'ятає, зрозуміє народну пісню. Ось чому фольклорно-етнографічна практика учнів займає важливе місце в естетичному вихованні підростаючого покоління.

Але порив до збирання та популяризації фольклору наштовхується на серйозну конкуренцію з боку легких жанрів, викликаючих закономірний

інтерес сучасної молоді. Результативна популяризація національного музичного фольклору серед молоді можлива лише за умови, якщо народна музика залишить помітний слід в свідомості учнів, а це, в свою чергу, має місце лише тоді, коли діти безпосередньо беруть участь в її творчій інтерпретації. Необхідно звернути увагу на те, що виконання народних пісень на уроках музики у школі не дає бажаних результатів. В умовах школи втрачається специфічний звуковий, необхідний при виконанні народних пісень, а крім того, тут можна співати самі легкі і тому не самі кращі у художньому відношенні пісні чи варіанти пісень, об'єднані через спрощення. Ось чому слід покладати надії на фольклорні ансамблі - масові самодіяльні колективи, гуртки, де народна творчість постане у формі, найбільш близькій народному виконавському стилю.

Дуже позитивним і повчальним для учнів є робота вчителя з дитячим фольклорним колективом, який він може організувати сам. Приведу приклад такої роботи, де я керував дитячим фольклорним колективом "Щедрівочка" СШ № 17 м. Вінниці, в якому брали участь учні початкових класів, яких я відібрав за музичними даними (музичний слух, голос, гра на елементарних дитячих музичних інструментах). Основу репертуару складала дитячі народні пісні, щедрівки та пісні авторів, що пишуть музику для дітей. Більшість пісень, які виконували діти, були з рухами, з грою на дитячих музичних інструментах. Діти відчували себе справжніми артистами і їм дуже заздрили ті, які не були учасниками цього колективу.

Брати участь у фольклорному обряді означає не просто виконувати певні дії, поспівати пісень чи завести танок. Це означає прилучитися до великої тайни існування природи, життя, стати часткою величезного храму співбудови.

Завдяки сильному емоційному впливові, що досягається розмаїттям мистецтв, фольклор здатний через перцептивно-емоційний шар психіки особистості довести глибоко до свідомості свої морально-естетичні ідеї,

виробляючи відповідне оціночне відношення до дійсності. Це свідчить, що виховання у навчально-виховному процесі народним українським фольклорним мистецтвом значно впливає на формування у школярів не тільки окремих якостей, а й на рівень їх морально-естетичної вихованості в цілому.

Отже, використання музичного фольклору в естетичному вихованні школярів ґрунтується на досвіді народної педагогіки, обрядів і традицій музикування і передбачає розв'язання провідних взаємопов'язаних педагогічних завдань, які реалізуються на основі розвитку сприймання музики і передбачають різні грані включення особистості школяра в процес оволодіння музичною культурою.

Література:

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. - 2-е изд. - Л.: Музыка. 1973.
2. Іванов Л. Педагогічні ідеї М.Леонтовича //Музика в школі. - 1982. -№8.
3. Кабалевський Д.Б. Як розповідати дітям про музику? - К.: Музична Україна, 1981.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 томах. - К.: Рад. школа, 1977. -Т. 3.